

פרופ' יונתן גרוסמן

15 מנחת הסולת והמנחות המעובדות – מה בין שני המודלים של המנחה?

עד כאן הנחנו שיש לדבר על 'קורבן מנחה' ולעמוד על משמעותו, אולם מסתבר שבתוך פרק ב' טמונים למעשה שני מודלים של קורבן מנחה. יש ביניהם זיקה עמוקה – הם זהו אותו קורבן – אך יש גם מן המפריד ביניהם, וכפי שניווכח להלן, בהקשר הרחב של עולם הקורבנות מדובר בשני מבעים דתיים שונים. כרגיל, מתוך ההבדלים ההלכתיים והספרותיים שבין שני המודלים נבקש לעמוד ההבדל המהותי שמפריד ביניהם – מהו המבע הדתי שכל קורבן משקף.

לאחר הכותרת הכללית שפותחת את קורבן המנחה נמנים סוגים שונים של מנחות:

1. מנחת סולת.

2. מנחת מאפה תנור.

3. מנחת מחבת.

4. מנחת מרחשת.¹

האמנם לפנינו ארבעה סוגי מנחה שניתן לכתוב אותם ברציפות שכזו? הפסוקים מעוצבים באופן אחר שהרי דיני ההקרבה כתובים פעמיים: פעם אחת בנוגע למנחת הסולת ופעם נוספת לכל שאר המנחות המעובדות. לפיכך מסתבר שיש לפנינו שני מודלים בסיסיים של מנחה – מנחת הסולת מזה וכל שאר המנחות – שעוברות תהליך נוסף של הכנתן כמזון – מזה. נקביל ביניהן:

מנחת סולת (ב', א-ג)	מנחות מעובדות (ב', ד-י)
(א) וּנְפֹשׁ כִּי תִקְרֵיב קֶרְבַּן מִנְחָה לַה' סֹלֶת יִהְיֶה קֶרְבָּנוֹ וְיִצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְנָתַן עָלֶיהָ לִבְנָהּ.	(ד) וְכִי תִקְרַב קֶרְבַּן מִנְחָה מֵאֲפֶה תֵנּוֹר סֹלֶת חֲלוֹת מִצַּת בְּלוֹלַת בֶּשֶׂמֶן וְרִקִּיקֵי מִצּוֹת מְשָׁחִים בֶּשֶׂמֶן.
(ה) וְאִם מִנְחָה עַל הַמַּחְבֵּת קֶרְבֶּנָּךְ סֹלֶת בְּלוּלָה בֶּשֶׂמֶן מִצָּה תִהְיֶה.	(ה) וְאִם מִנְחָה עַל הַמַּחְבֵּת קֶרְבֶּנָּךְ סֹלֶת בְּלוּלָה בֶּשֶׂמֶן מִצָּה תִהְיֶה.
(ו) פְּתוֹת אֶתָּה פְּתִים וְיִצַקְתָּ עָלֶיהָ שֶׁמֶן מִנְחָה הוּא.	(ו) פְּתוֹת אֶתָּה פְּתִים וְיִצַקְתָּ עָלֶיהָ שֶׁמֶן מִנְחָה הוּא.
(ז) וְאִם מִנְחַת מִרְחֶשֶׁת קֶרְבֶּנָּךְ סֹלֶת בֶּשֶׂמֶן תַּעֲשֶׂה.	(ז) וְאִם מִנְחַת מִרְחֶשֶׁת קֶרְבֶּנָּךְ סֹלֶת בֶּשֶׂמֶן תַּעֲשֶׂה.
(ב) וְהִבִּיֵּאתָ אֶל בְּנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֲנִים וְהִקְרִיבָה אֶל הַלֶּהֶן וְהִגִּישָׁה אֶל הַמִּזְבֵּחַ.	(ח) וְהִבִּיֵּאתָ אֶת הַמִּנְחָה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מֵאֲלֶה לַה' וְהִקְרִיבָה אֶל הַלֶּהֶן וְהִגִּישָׁה אֶל הַמִּזְבֵּחַ.
(ט) וְהִרִים הַלֶּהֶן מִן הַמִּנְחָה אֶת אִזְכָּרְתָּהּ	(ט) וְהִרִים הַלֶּהֶן מִן הַמִּנְחָה אֶת אִזְכָּרְתָּהּ
וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ אֶת אֲשֶׁה רִיחַ נִיחַח לַה'.	וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ אֶת אֲשֶׁה רִיחַ נִיחַח לַה'.
(י) וְהִנֹּתְרַת מִן הַמִּנְחָה לְאֶהֱרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קֳדָשִׁים מֵאֲשֵׁי ה'.	(י) וְהִנֹּתְרַת מִן הַמִּנְחָה לְאֶהֱרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קֳדָשִׁים מֵאֲשֵׁי ה'.

כאמור, העובדה שלפנינו שני מודלים בולטת לאור כפילות תיאור ההקרבה. ראשית מתאר הכתוב מה יש לעשות במנחת הסולת (פס' א-ג), ולאחר פירוט שלוש המנחות הנותרות נכתב שוב תהליך ההקרבה (פס' ח-י). תיאור תהליך הקרבה זה חוזר בפרטיו על תהליך ההקרבה של מנחת הסולת שפורט כבר, ובכל זאת, ישנו תיאור נפרד לשלוש המנחות האחרונות.

הכפילות שיש בפרשה מורגשת במיוחד בנוסחה הקבועה, המופיעה תדיר בפרשת הקורבנות בחתימת קורבן מסוים: "אֲשֶׁה רִיחַ נִיחַח לַה'". נוסחה זו מופיעה,

1 כנספח לאפשרויות המנחה הבסיסיות; היא דורשת עיון בפני עצמו ונדון בה להלן.

1 בסוף הפרק מובאת גם מנחת הבכורים, שעל פי חז"ל היא מנחת העומר (וכך גם ברש"י ורמב"ן במקום). מנחה זו מובאת בסוף הפרק

מאפה תנור צריך להביאה בשני אופנים שונים: חלקה חלות בולות בשמן וחלקה ריקים (= עוגות שטוחות ודקות) משוחים בשמן. עם זאת, חז"ל קראו את הפסוק באופן אחר, ולשיטתם אלו שתי אפשרויות שונות: ניתן להביא מנחת מאפה תנור בצורה של 'חלות מצות בלולות בשמן' או בצורה של 'ריקקי מצות משוחים בשמן' – הדבר תלוי בלשון הנדר.³ כלשון רש"י במקום: "שאמר הרי עלי מנחת מאפה תנור, ולימד הכתוב שיביא או חלות או ריקין, החלות בלולות, והריקין משוחין".⁴

"וְאִם מִנְחָה עַל הַמִּזְבֵּחַ קִרְבַּן סֶלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן מִצָּה תִהְיֶה. פְּתוּת אֶתָּה פְּתִים וְיִצְקֶת עָלֶיהָ שֶׁמֶן מִנְחָה הוּא": האופציה השנייה היא לטגן במחבת את הבצק לפני הבאתו למזבח. באופציה זו, יש חובה לחתוך את המנחה לחתיכות קטנות לאחר הטיגון ('פתים' הוא ריבוי של פת, כלומר: 'פרוסות').

"וְאִם מִנְחַת מִרְחֶשֶׁת קִרְבַּן סֶלֶת בְּשֶׁמֶן תַּעֲשֶׂה": נחלקו חכמים מה זו מרחשת:

"מה בין מחבת למרחשת? אלא שהמרחשת יש לה כסוי והמחבת אין לה כסוי – דברי רבי יוסי הגלילי. רבי חנניה בן גמליאל אומר: מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשין ומחבת צפה ומעשיה קשים" (ספרא, דבורא דנדבה, פרשה י').

לפי ר' יוסי מרחשת היא טיגון עם מכסה, ואילו לפי ר' חנניה מרחשת היא טיגון בשמן עמוק. הדעת נוטה לכיוון השני (וכן פירש רש"י), במיוחד נוכח הפסוק בפרשת צו: "וְכָל מִנְחָה אֲשֶׁר תֹּאפֶה בְּתַנּוּר וְכָל נֶעֱשֶׂה בְּמִרְחֶשֶׁת וְעַל מִחְבַּת" (ז', ט). המנחה על פי פסוק זה נעשית בתוך מרחשת – שהוא כנראה סיר עמוק, אבל נעשית 'על' מחבת.⁵ על כל פנים, מסתבר שהמרחשת ייחודית באופי הבישול שהיא מעניקה לדבר המטוגן: בין אם המכסה הופך את המנחה לכזו ובין אם טיגונה בשמן עמוק.

העובדה שדווקא בקורבן מנחה ניתן להביא מזון מוכן למזבח קשורה באופי הקרבן שכבר עמדנו עליו: קורבן זה מצוי בשדה שיח של מזון ופרנסה. לפיכך מתאים שאדם יביא את מזונו למזבח, וכשם שהאדם אוכל מזון מעובד כך הוא מנדב גם למזבח.⁶ לאור כך, כבר ניתן

כצפוי, בסיום פרשת המנחה (פס' ט), אך למרבה ההפתעה, היא משולבת באמצע הפרשה פעם נוספת (פס' ב). כלומר מדובר בשני קורבנות שונים ולהם שתי חתימות נפרדות. גם הציווי על אודות "הנִזְתָּר מִן הַמִּנְחָה לְאֹהֶרֶן וּלְבְנָיו, קֹדֶשׁ קֹדָשִׁים מְאֹד הִיא", נזכר בצורה זהה בסיום שני סוגי המנחות (פסוקים ג, י), וכפי שמתבטא האברבנאל בשאלותיו: "השאלה הי"א: באמרו 'הנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו', שנאמר זה שתי פעמים, והיה די באחת מהן".²

יש לדייק: אם כל מגמת התורה הייתה ללמדנו שיש כמה דרכים להכין את המנחות, היינו מצפים שהתורה תתאר תחילה את סוגי המנחות האפשריים, ולבסוף את תהליך ההקרבה הרלוונטי לכולן. כך הרי מתרחש בתוך המנחות המעובדות עצמן: תחילה התורה מזכירה את האפשרויות השונות – מחבת, מאפה תנור ומרחשת – ובסיום סקירה זו באים דיני הקרבתן. העובדה שמנחת הסולת אינה מנויה אתן ושדיני הקרבתה כתובים בנפרד, מלמדת שמדובר בשני מודלים. כפי שניווכח להלן, יש ביניהן גם הבדלים הלכתיים שהם חלון להבדל עמוק יותר הנוגע לאופי המנחה ולמהותה.

בכדי לעמוד על האופי השונה של מנחות אלו נציב תחילה את הפערים ההלכתיים והלשוניים שביניהן ומתוך כך ננסה לעמוד על התודעה הדתית השונה שמלווה כל מודל.

א. חומר גלם או מנחה מעובדת

ההבדל הבולט ביותר הוא כמובן עצם העובדה שמנחת הסולת איננה מעובדת כלל אלא היא מוקטרת על המזבח כעיסה, כחומר גלם. אמנם, גם בסיס המנחות המעובדות הוא סולת, אולם הבצק עובר תהליך עיבוד באחת משלוש דרכים:

"וְכִי תִקְרַב קִרְבַּן מִנְחָה מְאֹפֶה תִנּוּר סֶלֶת חֲלוֹת מִצָּה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן וְרִיקֵקִי מִצוֹת מְשֻׁחִים בְּשֶׁמֶן": האופציה הראשונה היא לאפות את המנחה טרם הבאתה למזבח. הרוצה לאפות את מנחתו צריך להביאה "סֶלֶת חֲלוֹת מִצָּה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן / וְרִיקֵקִי מִצוֹת מְשֻׁחִים בְּשֶׁמֶן". כיצד יש להבין את היחס שבין שתי הגדרות אלו? בין 'סולת חלות מצות בלולות בשמן' ובין 'ריקקי מצות משוחים בשמן'? הקריאה הפשוטה היא שמי שמביא מנחת

4 אכן, ניתן לקרוא את האות ו' בהוראה של "או", וכן פירש כאן בולה, ויקרא, עמ' לג. הוא השווה זאת לפסוק: "שֶׁה תָּמִים זָכַר בֵּן שָׁנָה יִהְיֶה לְכֶם מִן הַקִּבְשִׁים וּמִן הַעֲזִים תִּקְחוּ" (שמות ז"ב, ה).

5 שד"ל לויקרא ב', ז; עמ' 396 (בשם רנ"ה ויזל, בפירושו לויקרא בתרגום והביאור של מנדלסון).

6 מעניין הדבר שזבח השלמים – שמייצג יותר מכל קרבן אחר סעודה – לא מובא מוכן למזבח אלא נצלה על גבי המזבח. יש עוד להעיר,

2 פירושו לספר ויקרא, בשאלות הפותחות את פרשת ויקרא.

3 הד לשתי אפשרויות הקריאה מצויה במחלוקת התנאים האם מותר להביא מחצה חלות ומחצה ריקים (דעת ר' שמעון) או שיש להביא את כל כמות הלחמים מאותו סוג (דעת חכמים שגם נפסקה להלכה). ראו: מנחות דף ס"ג ע"א-ע"ב.

להעלות אסוציאציות של הקדשה (יש דעה בחז"ל שמישחת הרקיקים בשמן נעשית בצורת X – כמו משיחת ראש אהרן בהקדשתו).⁹

גם במנחת מחבת מוזכר השמן פעמיים: "וְאִם מִנְחָה עַל הַמִּחְבֵּת קִרְבַּנְךָ סִלַּת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן מִצֶּה תִּהְיֶה. פְּתוּת אֲתָה פְתִים וְיִצְקֶתָ עָלֶיהָ שֶׁמֶן מִנְחָה הוּא". כאן יש להוסיף שמן פעמיים, בשני שלבים של התהליך: בהכנת העיסה יש לבלול בשמן, ולאחר טיגונה יש שוב לצקת עליה שמן. מתוך דברי רש"י שם בולט השמן אף יותר: "וכלי הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה על האור בשמן. והכלי אינו עמוק אלא צף, ומעשה המנחה שבתוכו קשין, שמתוך שהיא צפה, האור שורף את השמן. וכולן טעונות שלש מתנות שמן: יציקה, ובלילה, ומתן שמן בכלי קודם עשייתן". שלוש מתנות השמן הללו כתובות במנחות המעובדות. יש לשים לב לפועל "לבלול" בשמן שנזכר בשתי המנחות המעובדות שראינו, פועל המורה על ריבוי שמן, ודאי יחסית ליציקת השמן שבעיקרה היא פעולה סמלית.

במנחת מרחשת השמן בולט בעצם הכנת מנחה זו, במיוחד לפי השיטה שמדובר בטיגון בשמן עמוק, שבו המנחה 'רוחשת'.

ג. לבונה

בניגוד לשמן שהתרבה במנחות המעובדות, הלבונה נזכרת רק במנחת הסולת ואינה נזכרת כלל במנחות המעובדות. חז"ל למדו שבכל המנחות יש להוסיף לבונה – גם במעובדות שבהן היא לא נזכרת. ראייה לפרשנות זו היא פרשת צו שנזכר בה ציווי להוסיף לבונה ואין שם חלוקה כלל בין מנחת הסולת והמנחות המעובדות: "וְהָרִים מִמֶּנּוּ בְקִמְצוֹ מִסִּלַּת הַמִּנְחָה וּמִשְׁמֶנֶה וְאֵת כָּל הַלְבָנָה אֲשֶׁר עַל הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ" (ו', ח). אדרבה: עוד לפני אזכור הלבונה נזכר שם דין ההגשה למזבח ("הִקְרַב אֹתָהּ בְּנֵי אֱהֲרֹן לִפְנֵי ה' אֵל פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ – ו', ז), שכפי שנראה להלן מוזכרת רק במנחות המעובדות, והנה לצדה מוזכרת הלבונה שנזכרת רק במנחת הסולת. לפי זה הצדק עם פירוש חז"ל שיש להשוות את כל דיני מנחת הסולת והמנחות המעובדות. ברם אפילו אם כן, יש מקום לברר מדוע בפרשת ויקרא הלבונה נזכרת

להצביע על דבר מה מהותי שמבחין בין המנחות: המנחות המעובדות מוגשות למזבח כמזון מוכן לאכילה (זהו מאפיין ייחודי גם על רקע כל הקורבנות כולם), בעוד מנחת הסולת מובאת כחומר גלם.

ב. שמן

ההבדל השני שכבר הורגש בסקירה שלעיל היא ריבוי השמן במודל השני של המנחות. במנחת הסולת מוזכר שיש להוסיף שמן אך הדבר אינו מובלט בצורה יוצאת דופן: "וּנְפֹשׁ כִּי תִקְרִיב קִרְבַּן מִנְחָה לַה' סִלַּת יְהִי קִרְבְּנוֹ וְיִצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְנָתַן עָלֶיהָ לְבִנְהָ" (ב', א). הפועל 'לצקת' מורה על שפיכת שמן, אך סביר להניח שאין מדובר בשמן רב אלא במתן סמלי של שמן.⁷ הרי גם על ראש אהרן 'צק' משה משמן המשחה: "וְלִקְחָתָּ אֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְיִצַקְתָּ עַל רֵאשׁוֹ וּמִשְׁחָתָּ אֹתוֹ" (שמות כ"ט, ז), וסביר – ואני מקווה כך בשביל אהרן – שאין מדובר בשפיכת שמן רב (אף חז"ל פירשו שמה רק התווה על ראש אהרן צורה של X, ולא שפך שמן רב). גם במקומות אחרים כשמדובר על 'יציקת' שמן נראה שמדובר בהקדשה ויש לשמן תפקיד סמלי ללא קשר להכנת אוכל שמן (ראו במיוחד: בראשית כ"ח, יח; ל"ה, יד).⁸ בשונה מכך, במנחות המעובדות השמן מוזכר שוב ושוב ולא רק במובן סמלי, אלא כהוראה העוסקת בהכנת עיסה שמנה. הדבר לא יכול מקרי: בכל המנחות המעובדות התורה מבליטה במיוחד את השמן הרב שיש להוסיף (וחז"ל עמדו על הדגשה זו ולמדו ממנה דינים שונים (ספרא, דבורא דנדבה פרשה י')):

במנחת מאפה תנור השמן מוזכר פעמיים: "כִּי תִקְרַב קִרְבַּן מִנְחָה מֵאֶפֶה תִנּוֹר סִלַּת חֲלוֹת מִצַּת בְּלוּלַת בְּשֶׁמֶן וְרִקְיָקִי מִצוֹת מְשֻׁחִים בְּשֶׁמֶן". גם לפי הקריאה שהצעתי לעיל – שיש לאפות מנחה זו בשתי צורות – השמן מובלט, שהרי בשתי הצורות יש להוסיף שמן: החלות בלולות בשמן והרקיקים משוחים בשמן. אף לפי קריאת חז"ל יש הבלטה של השמן – בין אם המקריב בחר להביא מאפה תנור של חלות ובין אם בחר להביא רקיקים, מדגישה התורה שעליו לבלול או למשוך בשמן. מעניין שאת החלות יש להכין עם שמן רב – "לבלול", ואילו את המצות יש 'למשוח' בשמן, דבר שיכול

⁷ "וְיִקַּח מֹשֶׁה אֶת הַדָּם וַיִּתֵּן עַל קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב בְּאֶצְבָּעוֹ וַיִּחַטֵּא אֶת הַמִּזְבֵּחַ וְאֵת הַדָּם יִצַק אֶל יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ" (ח', טו).

⁸ ייתכן שבשל כך נאמר בשפיכת דם החטאת בימי המילואים 'יצק', למרות שבציווי נאמר 'שפך' (כנאמר בהערה הקודמת). המשך יציקת הדם מדגיש שמטרת חטאת זו היא הקדשת המזבח: "וְאֵת הַדָּם יִצַק אֶל יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ וַיִּקְדָּשׁוּ לְכַפֵּר עָלָיו". בהקשר הקדשת המזבח מתאים לשלב את הפועל 'לצקת'.

⁹ מנחות דף ע"ד ע"ב – ע"ה ע"א. לדעה אחרת שם יש למשוך כל ריקי ענל פני כולו.

שההיתר להביא מזון לא מעובד למזבח הוא אמיץ, מפני שזה אחד הדברים המבדילים בין הקורבנות במקרא לקורבנות אצל עמי קדם. התפיסה הרווחת במזרח הקדום היא שהאל אוכל את הקורבנות, ועל כן מתאים להביא אוכל מעובד ומוכן לאכילה. בתורה דבר זה מתרחש רק במנחות המעובדות.

⁷ הרוצה להיווכח שמשמעות 'לצקת' בעברית המקראית הוא 'לשפוך' מוזמן להשוות את הציווי על חטאת ימי המילואים שנאמר בספר שמות: "וְלִקְחָתָּ מִדָּם הַפָּר וְנָתַתָּה עַל קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּאֶצְבָּעֶךָ וְאֵת כָּל הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ אֶל יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ" (כ"ט, יב), לביצוע המתואר בויקרא:

דווקא במנחת הסולת (ומדוע דין ההגשה נזכר רק במעובדות – ראו להלן).¹⁰

גם בפרשנות המודרנית היו שאחזו בגישה של חז"ל, כדוגמת ברוך לויין שכתב על חסרון הלבונה במנחות המעובדות: "הלבונה איננה נזכרת במנחה זו מפני קיצור הלשון, אבל בהמשך הפרק (פסוק ט) מבואר אופן ההקטרה, ובתוך כך מוזכרת האזכרה, שעיקרה הלבונה".¹¹ אולם דומני שהוא טעה בשתיים: קשה לטעון שמדובר כאן בקיצור, ואין לראות ב'אזכרה' של המנחה את הלבונה. לא רק שהלבונה לא נזכרת במקום שבו היה מקום להזכירה, אלא שגם בתיאור חלק הקורבן שהולך למזבח, נשמר ההבדל בין המנחות. במנחת סולת נאמר: "וְקִמַּץ מִשֶּׁם מִלֵּא קָמְצוּ מִסְלֵתָהּ וּמִשְׁמֵנָה עַל כָּל לֶבְנֵתָהּ", ואילו במנחות המעובדות אין אזכור ללבונה. כלומר, כשם שבתיאור הכנת המנחה לא נזכר שיש להביא לבונה, כך גם בתיאור ההקטרה; כנראה הכתוב שלפנינו מניח שהיא באמת לא נמצאת.¹² גם ההנחה של לויין שהמונח 'אזכרה' רומז ללבונה דווקא אינה נתמכת בפסוקים. אכן, האזכרה במנחת הסולת כוללת את הסולת הבלולה בשמן עם הלבונה, אך הדבר נובע מכך שיש לבונה. לולא כן, 'האזכרה' היא רק חלק המנחה שעולה על המזבח – הקומץ. הוכחה לדבר היא מנחתה של אישה סוטה, שאין להוסיף בה לבונה,¹³ ובכל זאת נאמר בה: "וְקִמַּץ הַפֶּהֶן מִן הַמִּנְחָה אֶת אֲזִקְרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ" (במדבר ה', כו).¹⁴ יש לברר אם כן את תוספת הלבונה במנחת הסולת כביטוי להבחנה בין שני המודלים של המנחות.

ד. הגשה למזבח

הזכרתי לעיל שיש דין ייחודי בקרבן מנחה – דין ההגשה: לפני הקמיצה (המקבילה לשחיטה בזבחים) יש

להגיש את המנחה אל המזבח. בהגשה זו המנחה מתקדשת בקדושת מזבח, ויש חשיבות לעשות זאת דווקא בקורבן מנחה, מפני שלא כולה מוקטרת בפועל באש המזבח ואת חלקה נותן המזבח לכהנים. אולם משום מה דין ההגשה נזכר דווקא במנחות המעובדות ולא נזכר כלל במנחת הסולת.

כאמור, חז"ל למדו שדין ההגשה נהוג גם במנחת סולת, שהרי דין זה נאמר בפרשת צו כחוק כללי הנוהג בכל המנחות כולן, וכלשון הספרא: "והגשה אל המזבח... מנין לרבות את כל המנחות ת"ל 'ואת המנחה' (ספרא, פר' י"א, א). אולם לשיטה זו השאלה מתחזקת והולכת: אם דין ההגשה נהוג גם במנחת סולת, מדוע הוא אינו נזכר במנחה זו הכתובה ראשונה, אלא משולב במנחות המעובדות, הכתובות לאחר מנחת סולת?¹⁵

ה. מיהו הקומץ?

כפי שראינו בדיון בקורבן העולה, הכתוב מקפיד להחליף בין הגופים בתארו את עבודת הבעלים ואת עבודת הכהנים. כל עוד מתוארת פעולת הבעלים, הכתוב מתאר זאת בגוף שלישי עם נושא סתמי: **יקריב** אתו לרצנו לפני ה' / **וסמך ידו על ראש העלה / ושחט** את בן הבקר לפני ה' / **והפשיט את העלה / וקרבו** וכרעו ירחץ במים. אך בתיאור עבודת הכהנים עובר הכתוב ללשון רבים (בדרך כלל) עם נושא מפורש: **והקריבו בני אהרן הכהנים את הדם / וזרקו את הדם / ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח / וערכו עצים על האש / וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים / והקטיר הכהן את הכל המזבחה.** במשמעות הדבר כבר עסקנו לעיל בניתוח פסוקים אלו. כעת אני מזכיר זאת כדי להבין את ההתלבטות שמלווה את שאלת הקמיצה במנחת הסולת. האם הבעלים קומצים את המנחה

13 "לא יצק עליו שֶׁמֶן וְלֹא יִתֵּן עָלָיו לֶבֶנָה כִּי מִנְחַת קָנָאת הוּא מִנְחַת זָרְוֹן מִזְכֶּרֶת עֹוֹן" (במדבר ה', טו).

14 אמנם בלחם הפנים האזכרה היא דווקא הלבונה, וייתכן שזה מה שהביא את לויין להתבטא שזוהי עיקר האזכרה: "וְנִתְּתָה עַל הַמְעַרְכָּת לֶבֶנָה זָכָה וְהִיְתָה לְלֶחֶם לְאֲזִקְרָה אִשָּׁה לֵה" (ויקרא כ"ד, ז). אך הדבר נובע מכך שלחם הפנים הוא חמץ ואינו יכול לעלות על גבי המזבח ועל כן הלבונה המצטרפת אליו היא אזכרתו. ראו על לבונה זו עוד להלן.

15 חסרונה של פעולת ההגשה בכתוב, עומד כרקע לדברי רמב"ן על פעולת הכהנים והבעלים בקורבן המנחה. בפירושו לפסוק א' הוא מביא את דברי רש"י: "מלמד שיציקה ובלילה כשרה בזר. 'הכהנים וקמץ', מקמיצה ואילך מצות כהונה". הרמב"ן מדגיש כי למרות דברי חז"ל (המובאים ברש"י) כי מקמיצה ואילך מצות כהונה, למעשה מצות כהונה מתחילה כבר מדין ההגשה, הקודמת לקמיצה, אך בשל חסרון דין ההגשה במנחה זו התבטאו חז"ל על חיוב כהן רק "מקמיצה ואילך".

10 המתח בין פרשת ויקרא – אשר בה המנחה מחלוקת לסוגיה השונים – ובין פרשת צו, אשר בה יש "תורת מנחה" כללית ללא כל חלוקה, בא אולי לידי ביטוי בסוגיה במסכת מנחות העוסקת בדרישת 'לשמה' במנחות. שם מובאת מחלוקת אמוראים בהבנת סברתו של ר' שמעון המכשיר מנחת מחבת אשר הכוהן התכוון שזו מנחת מרחשת. רבא שם סבור שבגלל הפסוק בצו – "זאת תורת המנחה", ניתן לכלול את כל המנחות תחת קטגוריה אחת, וממילא גם אם חשב על סוג מנחה אחרת יש קיום של דרישת 'לשמה' – לשם מנחה. אך החולקים שם – "וזאת תורת לא משמע להו", כלומר, אין די בפסוק בצו בכדי להפוך את כל סוגי המנחות שבפרשת ויקרא לקטגוריה אחת (רש"י שם מבאר בדרך אחרת). ראו: בבלי, מנחות דף ג' ע"ב.

11 עולם התנ"ך, ויקרא, עמ' 22. כך כתב ללא היסוס גם צבי וינברג, הקורבן בישראל על פי המקרא והמנהגים של העמים השכנים, ירושלים תשמ"ז, עמ' 304: "כל המנחות מובאות תוספת לבונה, לבד ממנחת סוטה ומנחת חוטא המובאות ללא לבונה".

12 ראוי לציין שבמנחת הביכורים החותמת את הפרק שוב נזכרת הלבונה בפירוש ('וְנִתְּתָה עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְשִׁמְתָה עָלֶיהָ לֶבֶנָה" (ב', טו)), כך שחסרון הלבונה בא בפרק רק במנחות המעובדות ונראה מכוון.

יש שתרגמו את הפסוק כך שברור כי הכוהן הוא הקומץ:
 "to the Aaronic priest, one of whom shall up
 the handful of the flour"¹⁷ ויש אחרים שמתוך
 תרגומם נראה שהבינו כי הבעלים הוא הקומץ: "He
 must then bring it to the sons of Aaron, the
 priest, and must take a handful of the flour
 and oil"¹⁸.

מי שהסגיר את העמימות כאן – ללא ידיעתו – הוא
 מילגרומ, שבפירושו לפסוק כתב כך: "[הכהן] קמץ משם
 מלוא קומצו", וביאר – "הקדמתי (את 'הכהן') מהמשך
 הפסוק, לשם הבהירות"¹⁹. אכן, באופן שהוא כתב את
 הפסוק ברור שהכוהן הוא הקומץ, אך לא במקרה הוא
 נאלץ לשנות את הסדר שבפסוק כדי למנוע את חוסר
 הבהירות.²⁰

ו. גוף שלישי / גוף שני

השינוי האחרון שברצוני לעמוד עליו נוגע לשינויי
 הגופים בכינוי למקריב בשני סוגי המנחות. במנחת
 הסולת מתאר הכתוב את המקריב בגוף שלישי: "וַיִּנְפֹּשׂ
 כִּי תִקְרֵיב קֶרְבַּן מִנְחָה לַה' סֹלֶת יֶהֱיֶה קֶרְבָּנוּ וַיִּצַק עָלֶיהָ
 שֶׁמֶן וַנִּתֵּן עָלֶיהָ לְבִנָּה. וְהִבִּיאָהּ אֵל בְּנֵי אֶהְרֹן הַכֹּהֲנִים".
 לעומת זאת, הציווי על המנחות המעובדות פונה
 למקריב בגוף שני: "וְכִי תִקְרַב קֶרְבַּן מִנְחָה מֵאִפֶּה תִנּוֹר...
 וְאִם מִנְחָה עַל הַמִּחְבֵּת קֶרְבָּנָהּ... פְּתוּת אֶתָּה פְּתִים וַיִּצַקְתָּ
 עָלֶיהָ שֶׁמֶן... וְאִם מִנְחַת מִרְחֶשֶׁת קֶרְבָּנָהּ... וְהִבִּאתָ אֶת
 הַמִּנְחָה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מְאֲלָה לָּהּ"²¹.

שינוי זה הוא בעל משמעות מיוחדת נוכח העובדה
 שבכל פרשיית הקורבנות הלשון מדברת על המקריב
 בגוף שלישי, נסתר, ורק כאן – במנחות המעובדות –
 פונה הכתוב אל המקריב בגוף שני. רבי מאיר שמחה
 הכהן מדווינסק ראה זאת עדות לחשש הכתוב מפני
 החמצת המנחות המעובדות:

"ופוק חזי דבכל פרשת ויקרא דכתוב 'דבר אל
 בני ישראל' כתוב בלשון נסתר... וכאן מנחת
 סולת, שאינו רק סולת בשמן איך דרך להחמיץ,
 כתוב בלשון נסתר, אבל מנחת מאפה תנור
 ומחבת ומרחשת, שנאפין וכמו לחם ודרך
 להחמיצו, ולכן כתוב בהן 'לא תעשה חמץ',
 שהלאו הוא על כל המחמיץ – בין על כהן בין
 על זר – כתוב בלשון נוכח משום הלאוין"

(במקביל לשחיטה בקורבן חי המוטלת על כתפיהם) או
 שמא הכוהן?

במנחות המעובדות התשובה ברורה. לאחר דין ההגשה
 למזבח נאמר בפירוש שהכוהן הוא שקומץ ("מרים",
 בלשון הפסוק): "וְהָרִים הִלְהֹן מִן הַמִּנְחָה אֶת אֲזַקְרָתָהּ
 וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ" (ויקרא ב', ט). אולם במנחת סולת
 הדברים מסופקים, והלשון העמומה מאפשרת שתי
 קריאות:

"וַיִּנְפֹּשׂ כִּי תִקְרֵיב קֶרְבַּן מִנְחָה לַה' סֹלֶת יֶהֱיֶה
 קֶרְבָּנוּ וַיִּצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן וַנִּתֵּן עָלֶיהָ לְבִנָּה. וְהִבִּיאָהּ
 אֵל בְּנֵי אֶהְרֹן הַכֹּהֲנִים וְקִמֵץ מִשֶּׁם מְלֵא קִמְצוֹ
 מִסֹּלֶתָהּ וּמִשֶּׁמֶן עַל כָּל לְבַנְתָּהּ וְהִקְטִיר הִלְהֹן
 אֶת אֲזַקְרָתָהּ הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁה רִיחַ נִיחֹחַ לָּהּ"

(ב', א-ב).

בעל הקורבן נדרש 'לצקת' על המנחה שמן, 'לתת' עליה
 לבונה ו'להביא' אותה אל בני אהרן הכהנים. מאחר
 שהכהנים נזכרים בלשון רבים, התחושה היא
 שהפעולה הבאה המתוארת בכתוב – "וקמץ משם" –
 חוזרת שוב לאדם המקריב, שהרי אפיון מבצע הפעולה
 חוזר לגוף שלישי יחיד. זאת ועוד, לאחר פעולת
 הקמיצה, נזקק הכתוב להזכיר בפירוש את הכוהן כעובד
 בפעולת ההקטרה על המזבח: "והקטיר הכהן"; רק כעת
 חוזר הכוהן להיות נושא המשפט. כזכור, במנחות
 המעובדות מתנסח הכתוב בלשון סתמית בתיאור
 ההקטרה – "והקטיר המזבחה", מפני שברור לקורא
 שמדובר בכוהן שכבר הוזכר קודם לכן כקומץ, וממילא
 הוא נושא המשפט. גם דבר זה מעלה אפוא את החשד
 שבמנחת סולת הכוהן אינו קומץ, ועל כן יש צורך
 להזכירו בפירוש בפעולת ההקטרה. מצד שני, פעולת
 הקמיצה נזכרת מיד לאחר הציווי להביא את המנחה
 לכהנים – "וְהִבִּיאָהּ אֵל בְּנֵי אֶהְרֹן הַכֹּהֲנִים וְקִמֵץ מִשֶּׁם";
 לכן נדמה שהכוהן כבר קיבל את המנחה מיד הבעלים
 ועליו מוטלת חובת הקמיצה. כך כותב שד"ל:

"אין ספק שהכהן הוא הקומץ... ומה שלא נכתב
 'וקמץ הכהן' הוא מפני סמיכות מילת 'הכהנים',
 והנה אמר וקמץ והקטיר הכהן, כאילו שני
 הדברים דבר אחד הם, כי מיד אחר שהיה קומץ
 היה מקטיר"¹⁶.

מעניין לבחון עמימות זו בתרגומים של פסוקים אלו,
 שהרי המתרגמים היו חייבים להכריע כאחת משתי
 הקריאות, ואכן שתיהן מתממשות בתרגומים השונים.

20 היו שהתעלמו מהעמימות שבפסוק אך העירו על עמימות דומה ביחס
 לדין ההגשה המוזכרת במנחות המעובדות (ונהאם בפירושו לויקרא,
 עמ' 68, הערה 2). אכן, יש מקום להתלבטות גם שם.

21 יושם לב שבפעולת הבאת המנחה לכוהן חוזר הכתוב לגוף שלישי;
 אתייחס לתופעה זו בהמשך.

16 פירושו לויקרא ב', ב; עמ' 396.

17 פורטר, פירושו לויקרא, עמ' 24.

18 ונהאם, פירושו לויקרא, עמ' 66.

19 מילגרומ, ויקרא, חלק א, עמ' 181.

(משך חכמה לויקרא ב', ד).

בשיעור הבא נציע ביאור שונה, אך ודאי הצדק עם המשך חכמה שבדבר זה נבדלת המנחה המעובדת מחברתה מנחת הסולת, אך גם מכל שאר הקורבנות.

מסתבר אם כן שגם אם אופציות המנחה השונות עונות לקטגוריה הכללית של "מנחה", יש להבחין בין שני מודלים – בין מנחת הסולת למנחות המעובדות. ההבחנה כפי שראינו היא גם לשונית-סגנונית אך גם הלכתית ובעלת השלכות מעשיות. בשני פרמטרים המנחות המעובדות נגלו לעינינו כחריגות גם על רקע עולם הקורבנות כולו – בעובדה שהמקריב מכין את המאכל עוד לפני הקרבתו על המזבח ובאימוץ הגוף השני. כל אלו ישמשו אותנו בשיעור הבא, בניסיון לעמוד על ההבחנה המהותית בין שני המודלים הללו.

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולפרופ' יונתן גרוסמן *
* עורך: בנימין פרנקל, תשע"ח *

* בית המדרש הוירטואלי *
* מוסדו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* <http://vbm.etzion.org.il> האתר בעברית: *
* <http://www.vbm-torah.org> האתר באנגלית: *
*
* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *